

СТАТИСТИЧНИЙ АНАЛІЗ СМЕРТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ У 2007-2012 рр.

*М.О.Кравченко,
студентка VI курсу Економіко-статистичного факультету
Національної академії статистики, обліку та аудиту
Державної служби статистики України*

В сучасних умовах трансформації економіки України все більше уваги приділяється повноті та достовірності даних державної статистики, оскільки реформування економіки та постійний пошук нових більш ефективних методів науково – обґрунтованої підтримки управлінських рішень вимагає наявності надійної статистичної інформації. Усі соціально – економічні процеси з певним ступенем наближення стосуються населення. Більшість узагальнюючих показників економічного розвитку, інвестиційної привабливості, соціального захисту, рівня розвитку медичного забезпечення визначається з урахуванням загальної чисельності і структури населення. В останні роки швидко зростає роль аналітичних даних зі статистики смертності населення. Поступовий розвиток економіки, виникнення нових (для України) сфер економічної діяльності – соціального, медичного і пенсійного страхування вимагає дослідження демографічних процесів (у тому числі і статистики смертності населення).

Дослідження рівня та причин смертності населення знаходяться в центрі досліджень українських вчених: Е.М.Лібанової [4, 5], О.П.Рудницького [7], В.С.Стеценко [6], В.Ф.Москаленко [2], Н.Рингач [3, 4], Л.А.Чепелевської [7,10], Н.А.Фойгт [8, 9] та ін.

Смертність є складовою відтворення населення і процесом людського розвитку. Метою статті є аналіз динаміки смертності населення України та пошук шляхів щодо її зменшення.

Україна входить в п'ятірку країн Європи за чисельністю населення після Німеччини, Франції, Великобританії, Італії. За коефіцієнтом смертності населення (15,3‰) Україна випереджає всі країни Європи, входячи в десятку країн з найвищими у Європі показниками смертності. Це Болгарія (14,3‰), Білорусь (14,2‰), Російська Федерація (14,2‰), Латвія (13,3‰), Угорщина (13,0‰), Литва (12,6‰), Естонія (12,0‰), Румунія (12,0‰), Молдова (11,8‰).

Зумовлюють величину загального коефіцієнта смертності дві величини: повікові показники смертності та структура населення. Найважливішим

групуванням померлих є їх розподіл за віком. Життєздатність людини, здатність її організму чинити спротив хворобам, негативним впливам природного і соціального середовища значною мірою залежать від віку. Як фактор смертності, він акумулює дію на організм людини і біологічних, і соціальних факторів. Розподіл померлих за віком визначається типом смертності, що панує в суспільстві, а також віковою структурою населення.

Зниження смертності населення України відбулося на 10,3% на фоні росту постаріння населення: процент осіб старше працездатного віку досяг в Україні в 2012 р. 24,7, проти 23,8 у 2007 р. Максимальне зниження смертності в регіонах зафіксовано в Одеській (-13,7%), Київській (-12,8%), Чернігівській (-12,6%), Житомирській (-12,5%) областях та в м. Києві (-12,8%). Привертає увагу, що зниження смертності відбулося навіть в областях з найбільш старим у демографічному відношенні населенням і найвищими рівнями смертності (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка смертності і постаріння населення України в областях з найвищими показниками [1]

Область	Смертність (на 100 000 населення)			Процент осіб старше працездатного віку		
	2007 р.	2012 р.	темп зростання, %	2007 р.	2012 р.	темп зростання, %
Чернігівська	2111,8	1845,6	87,4	28,8	29,1	101,4
Одеська	1840,7	1410,4	86,3	22,6	23,6	104,4
Сумська	1840,7	1627,8	88,4	25,8	26,8	103,9
Житомирська	1828,3	1599,9	87,5	24,9	25,0	100,4
Полтавська	1812,6	1644,8	90,7	26,4	26,8	101,5
Кіровоградська	1801,1	1659,4	92,1	26,0	26,8	103,1
Черкаська	1800,2	1627,0	90,4	26,7	27,4	102,6
Луганська	1777,2	1632,6	91,9	25,1	26,6	106,0
Донецька	1766,1	1608,0	91,0	25,6	27,0	105,5
Вінницька	1730,5	1549,5	89,5	26,2	26,3	100,4
Україна	1620,3	1454,0	89,7	23,8	24,7	103,8

Максимальний відсоток постаріння населення зафіксовано у Чернігівській (29,1%), Черкаській (27,4%), Донецькій (27,0%) областях, а максимальний ріст постаріння – в Луганській (на 6,0%), знизився на 10,3%. Найбільші зрушення відбулися в Одеській (зниження за 6 років на 13,7%), Київській (зниження за 6 років на 12,8%) та Чернігівській (зниження за 6 років на 12,6%) областях. Взагалі зниження рівня смертності відбулося в усіх

областях. Найменше в м. Севастополі (на 6,6%), Миколаївській (на 7,0%) та Кіровоградській (на 7,9%) областях (табл. 2).

Таблиця 2

Темп зниження смертності населення України в регіонах з максимальними змінами за статтю та типом поселення (2012 рік проти 2007), % [1]

Територія	Чоловіки			Жінки			Обидві статі		
	міські поселення	сільська місцевість	всі поселення	міські поселення	сільська місцевість	всі поселення	міські поселення	сільська місцевість	всі поселення
Чернігівська	15,1	25,4	18,6	6,0	3,6	6,6	10,8	11,3	12,6
Київська	15,2	18,1	17,4	7,1	6,5	5,3	11,5	12,2	12,8
Одеська	16,0	17,9	16,9	7,5	13,7	10,3	11,9	15,8	13,7
Рівненська	18,6	14,5	16,2	3,8	7,7	6,8	12,1	11,1	11,7
м. Київ	16,1	-	16,1	9,2	-	9,2	12,8	—	12,8
Україна	13,6	14,2	13,9	5,7	6,8	6,5	9,8	10,4	10,3

Смертність жінок знизилась на 6,5%, при тому, що вона менша за чоловічу на 10,6%. Максимальне зниження смертності зафіксоване в Одеській (на 10,3%), Сумській (на 9,3%), Харківській (на 8,3%), Житомирській (на 8,2%) областях та в м. Києві (на 9,2%); мінімальне – в Автономній Республіці Крим (на 3,3%), Львівській (на 3,3%), Тернопільській (на 3,4%), Івано-Франківській (на 3,5%), Херсонській (на 3,7%) областях.

Смертність міського населення знизилась на 9,8%. Максимальне зниження відбулося в м. Києві (на 12,8%), Хмельницькій (на 12,2%), Рівненській (на 12,1%), Одеській (на 11,9%), Київській (на 11,5%) областях; мінімальне – в м. Севастополі (на 6,2%), Кіровоградській (на 6,5%), Миколаївській та Черкаській (по 6,6%), Херсонській (на 7,4%) областях.

Смертність сільського населення знизилась з 2007 р. по 2012 р. на 10,4%. Максимальне зниження відбулося в Одеській (на 15,8%), Житомирській (на 13,7%), Сумській (на 12,8%), Київській (на 12,2%), Рівненській (на 11,1%) областях. При цьому привертає увагу перевищення рівня смертності сільського населення над міським удвічі в таких областях, як Чернігівська, Хмельницька, в 1,7-1,6 рази – в Тернопільській, Рівненській, Сумській областях.

Смертність міських чоловіків знизилась на 13,6%. Найбільше цей процес торкнувся Рівненської (зниження на 18,6%), Одеської (-16,0%), Закарпатської (-15,6%), Київської та Хмельницької (по 15,2%) областей та м. Києва (-16,1%); мінімально – Полтавської (-9,3%), Черкаської (-9,5%), Кіровоградської (-10,7%), Луганської (-10,8%), Миколаївської (-10,9%) областей. Водночас максимальні рівні смертності спостерігались в Луганській (1736,9 випадку на 100 000 міських чоловіків), Донецькій (1728,1), Дніпропетровській (1637,9), Кіровоградській (1607,2), Херсонській (1585,3) областях. Рівень смертності міських чоловіків перевищував смертність жінок на 17,6%, а у Волинській, Житомирській, Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій областях – на 22,0-23,0%.

Смертність міських жінок зменшилась з 2007 р. по 2012 р. на 5,7%. Найбільше зниження відбулося в м. Києві (на 9,2%), а також у Хмельницькій (на 8,7%), Харківській (на 8,5%), Одеській (на 7,5%), Київській, Сумській (по 7,1%) областях, мінімальне зниження відмічено в Миколаївській (на 1,9%), Кіровоградській (-2,1%), Херсонській (-2,4%), Львівській (-2,6%) областях та Автономній Республіці Крим (-3,0%). Максимальні рівні смертності зафіксовано у Луганській, Донецькій, Кіровоградській, Дніпропетровській, Херсонській областях (1460,9-1332,8 випадків на 100 000 міських жінок).

Смертність сільських чоловіків знизилась з 2007 р. по 2012 р. на 14,2%. Максимальне зниження відбулося в Чернігівській області (на 25,4%), в Житомирській (на 18,7%), в Київській (на 18,1%), Сумській (на 16,2%), мінімальне – в Чернівецькій (на 7,9%), Миколаївській (на 8,0%), Харківській (на 9,5%), Кіровоградській (на 9,7%), Дніпропетровській (на 9,9%). Водночас максимальними рівні смертності були в зафіксовані у Чернігівській (2674,5 просантімілле), Сумській (2176,7 просантімілле), Київській (2164,5 просантімілле), Полтавській (2107,6 просантімілле), Хмельницькій (2094,9 просантімілле) областях.

Рівень смертності сільських чоловіків перевищував смертність жінок по Україні лише на 2,0%. У Миколаївській, Херсонській, Одеській та Чернівецькій областях він підвищувався до 14,0-15,0%, а в Тернопільській, Сумській та Чернігівській – навпаки рівень смертності жінок перевищував смертність чоловіків на 6,3-1,2%. Рівень смертності сільських жінок знизився менше, ніж чоловіків: за 6 років - на 6,8%. Максимальне зниження відбулося в Одеській (на 13,7%), Сумській (на 9,8%), Житомирській (на 8,8%), Кіровоградській (на 8,4%), Черкаській (на 8,0%) областях; мінімальне – в Івано-Франківській (на 1,6%), Луганській (-2,3%), Тернопільській (на 2,4%), Львівській (-3,3%), Чернігівській (-3,6%) областях. Максимальні рівні смертності спостерігались у Чернігівській (2706,5 просантімілле), Сумській (2216,0 просантімілле), Хмельницькій (2150,6 просантімілле), Київській (2137,0 просантімілле), Полтавській (2093,0 просантімілле) областях; мінімальні – переважно в західних областях: Закарпатській (1145,1 просантімілле), Чернівецькій (1363,1

просантимілле), Івано-Франківській (1392,1 просантимілле), Рівненській (1493,4 просантимілле) та в Херсонській (1386,0 просантимілле). Максимальні рівні смертності в областях перевищували мінімальні в 1,4-2,4 рази.

Серед дослідження рівня смертності досить актуальним є втрати людського капіталу, які відбуваються через передчасну смертність (за критерієм ВООЗ передчасною вважається смертність у віці до 65 років), спричинені ними кількісні та якісні зміни народонаселення істотно впливають на економічний, військовий, інтелектуальний потенціал країни, визначають загрозу прогресивному суспільному розвитку і процесу відтворення населення. передчасна смертність впливає на скорочення тривалості життя та загрожує національній безпеці країни.

Фахівці вважають демографічну кризу реальною загрозою виникнення глибоких незворотних наслідків у соціально-економічному та духовному розвитку української нації, прогнозуючи зумовлену нею небезпеку національним інтересам України.

Зниження смертності у країнах ЄС пов'язане, передусім, з успішною реалізацією заходів впровадження здорового способу життя і формування у населення більш відповідального ставлення до свого життя та вітальної поведінки, і, відповідно, зменшення негативного впливу таких ризиків хвороб системи кровообігу, як тютюнокуріння, недостатня фізична активність, артеріальна гіпертензія, підвищений рівень холестерину і цукру в крові, надмірна вага тощо.

На думку Е.М.Лібанової [4], надмірний рівень передчасної смертності в Україні пов'язаний, в першу чергу, з неефективністю економічних реформ; низькою якістю продуктів харчування; поганими умовами життя в цілому; недоступністю якісної медичної допомоги для всього населення; недоліками профілактичної роботи; відсутністю у громадян спрямованості на дотримання здорового способу життя.

Ефективне протистояння одній з найактуальніших внутрішніх загроз – проблемі високого рівня передчасної смертності неможливе без забезпечення трьох складових.

Першим за значущістю має бути формування усвідомленої позиції громадян щодо відповідального ставлення до власного здоров'я та особистої безпеки.

Другим – виконання державою конституційно визначених зобов'язань стосовно забезпечення безпечних умов життєдіяльності, захисту навколишнього природного середовища та створення соціально-економічних умов для зміцнення здоров'я нації.

Третім – здійснення реформи системи охорони громадського здоров'я з пріоритетом профілактичної спрямованості. Потрібно наголосити, що оптимізація надання медичної допомоги є необхідною, але не єдиною (і відповідно не достатньою) складовою таких заходів.

Існує нагальна потреба перетворення проблеми забезпечення здорової життєдіяльності на аспект політичного світогляду та формування у населення установки на здоров'я як на джерело соціально-економічного благополуччя в умовах конкуренції. Реалізація політики, спрямованої на зниження передчасної смертності, можлива лише за умови скоординованої міжсекторальної взаємодії з обов'язковою поінформованістю населення та активною участю громадськості у здійснюваних заходах.

В Україні останніми роками відбулося зниження рівня смертності населення (з 16,2% в 2007 р. до 14,5% в 2012 р.). Позитивним є і те, що цей процес відбувався на фоні подальшого постаріння населення, зростання відсотка осіб старше працездатного віку з 23,8% у 2007 р. до 24,7% у 2012 р.

Зниження рівня смертності відбулося в усіх регіонах України, найбільше – в Одеській (на 13,7%), Київській (на 12,8%), Чернігівській (на 12,6%) областях, найменше – в м. Севастополі (на 6,6%), Миколаївській (на 7,0%) та Кіровоградській (на 7,9%) областях.

Смертність чоловіків знизилась більше, ніж жінок (13,9% проти 6,5%), при трохи більшому за жіночий рівні смертності. Максимальне зниження смертності чоловіків відбулося у Чернігівській, Київській та Одеській областях (на 18,1-16,9%), жінок - в Одеській, Сумській та Харківській областях (на 10,3-8,3%).

Серед міських чоловіків рівень смертності знизився на 13,6%, сільських – на 14,2%, серед міських жінок – на 5,7%, сільських – на 6,8%. Максимальне зниження було серед сільських чоловіків у Чернігівській області – на 25,4%, а також в Житомирській (на 18,7%) і Київській (на 18,1%) областях; серед міських чоловіків – у Рівненській (на 18,6%), Одеській (на 16,0%) та Закарпатській (на 15,6%) областях. Серед міських і сільських жінок зниження рівня смертності було вдвічі меншим, ніж серед чоловіків.

Найбільш перспективними шляхами зниження передчасної смертності вважаються, передусім, визнання здоров'я населення стратегічним потенціалом, чинником демографічної безпеки, стабільності й благополуччя, спільної відповідальності за рівень здоров'я (як теперішнього, так і прийдешніх поколінь) суспільства і держави через комплекс міжгалузевих дій, що гарантують забезпечення здорових і безпечних умов життя та практичний, а не лише задекларований перехід до профілактичної спрямованості української медицини.

Використані джерела

1. Державний комітет статистики України. Офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://www.ukrstat.gov.ua>
2. Москаленко В.Ф. Старіння та здоров'я: виклики та підходи до їх вирішення / В.Ф.Москаленко, Т.С.Грузева // Східноєвроп. журн. громадського здоров'я. – № 2012. – № 2-3 (18-19). – С. 231-237.
3. Рингач Н.О. Передчасна смертність як загроза національній безпеці України / Н.О.Рингач // Охорона здоров'я в Україні. – 2007. – № 1 (25). – С. 29-30.

4. Смертність населення України в трудоактивному віці: [колективна монографія] / Е.М.Лібанова, Н.М.Левчук, Н.О.Рингач [та ін.]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 210 с.
5. Смертність населення України у трудоактивному віці (колективна монографія) / [відп. ред. Е.М.Лібанова]. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2007. – 211 с.
6. Степенко С.Г. Демографічна статистика : [підручник] / Степенко С.Г. – К. : Вища школа, 2005. – 415 с.
7. Сучасна медико-демографічна ситуація в Україні / Чепелевська Л.А., Орда О.М., Рудницький О.П., Любінець О.В. // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення України та санітарно-епідемічну ситуацію. 2010 рік : [монографія] / за ред. О.В.Аніщенко. – К., 2011. – С. 10-33.
8. Фойгт Н.А. Передчасна смертність в Україні: чинники формування і шляхи подолання / Н.А.Фойгт // Журн. АМН України. – 2007. – Т. 13. № 3. – С. 503-515.
9. Фойгт Н. Формування демографічного потенціалу як передумова реалізації європейського вибору України : [Збереження чисельності населення як головної складової демографічного потенціалу країни] / Н.Фойгт // Економ, часопис. – 2005. – № 1-2. – С. 49-52.
10. Чепелевська Л.А. Медико-соціальні особливості смертності населення України / Л.А.Чепелевська // Україна. Здоров'я нації. – 2010. – № 4 (16). – С. 37-42.

Анотація

Проаналізовано динаміку смертності населення України, в тому числі частку осіб старше працездатного віку. Розглянуто темпи змін рівня смертності населення України в розрізі статевих та поселенських відмінностей. Виявлено регіональні відмінності рівня смертності населення. Запропоновано основні шляхи зниження передчасної смертності в Україні.

Ключові слова: смертність, передчасна смертність, причини смертності, демографічна криза.

Аннотация

Проанализирована динамика смертности населения Украины, в том числе доля лиц старше трудоспособного возраста. Рассмотрены темпы изменений уровня смертности населения Украины в разрезе половых и поселенческих различий. Определены региональные различия уровня смертности населения. Предложены основные пути снижения преждевременной смертности в Украине.

Ключевые слова: смертность, преждевременная смертность, причины смертности, демографический кризис.

Summary

The dynamics of mortality in Ukraine, including the proportion of working age analysed. Was considered the rate of change in mortality of the population of Ukraine in the context of sexual and settlement differences. Identified regional differences in mortality of the population. Proposed the basic ways of reducing premature mortality in Ukraine.

Keywords: mortality, premature mortality, causes of death, the demographic crisis.

